

خطای علمی در انتشار آثار پژوهشی

محسن رضایی آدریانی^۱

نامه به سردبیر

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱/۳۰

پذیرش مقاله: ۹۶/۲/۱۵

انتظار افزایش تولیدات، به طور مستقیم و غیر مستقیم و به گونه‌ای آگاهانه یا ناآگاهانه، کیفیت تولیدات را کاهش می‌دهد. اگر چنین قوانینی وضع شده‌اند، باید اصلاح شوند. علاوه بر این، لازم است به مباحث اخلاق در پژوهش و اخلاق پزشکی بیشتر پرداخته شود، شاخص‌ها و مصادیق دقیق‌تری تعریف گردد، آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌ها ابلاغ و اطلاع‌رسانی شوند و بر اجرای صحیح آن‌ها نظارت گردد. با وجودی که این تلاش‌ها از سال ۱۳۷۷ شروع شده است و به استناد شواهد موجود، وضع کنونی به مراتب بهتر از گذشته می‌باشد (۲)، اما راه پیش‌رو تا رسیدن به نقطه مطلوب همچنان طولانی است و نیاز به برنامه‌ریزی و اجرای بهتر آیین‌نامه‌ها، همچنان احساس می‌شود.

انتقال و ترویج دانش و به تعبیر زیباتر «نشر علم»، دستاورد انتشار مقاله علمی و زکات علم است. با این حال، به دلیل تمرکز بیش از اندازه برخی پژوهشگران و نظام‌های ارزیابی کننده بر کسب امتیاز یا کمیت بیشتر، گاهی فرایند انتشار علم در باتلاق خطاهای علمی و رفتار غیر اخلاقی (ناآگاهانه و گاهی آگاهانه) قرار می‌گیرد؛ در حالی که دستیابی شایسته و بایسته به این رسالت، فقط در مسیر اخلاق تحقق می‌یابد و به درستی میسر نمی‌شود؛ مگر این که پژوهشگران دیدگاه و رفتار متعهدانه‌ای نسبت به سلامت پژوهش و انتشار مقاله داشته باشند. این مهم با اتخاذ سیاست‌ها و آموزش‌های مرتبط و در بستری اخلاق محور حاصل می‌گردد. چنین فرهنگی، از پژوهشگران، متولیان و دانش‌دوستان می‌خواهد تا اجازه ندهند تنها با تمرکز بر تعداد بیشتر مقاله، از عمق، صحت و اعتبار انتشارات علمی کاسته شود. تلاشی همه جانبه که همکاری همه بهره‌برداران حوزه پژوهش را می‌طلبد و هیچ‌گاه نقص در آن، مسؤولیت و پاسخگویی فردی را نقض نمی‌کند.

مقاله حاصل تحقیق مستقل بدون حمایت مالی و سازمانی است.

۱- استادیار، اخلاق پزشکی، گروه اخلاق پزشکی، دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران (نویسنده مسؤل)

Email: mo_rezaei@mail.mui.ac.ir

با انتشار مقاله‌ای در مجله علمی مشهور «Nature»، نویسنده آن به بیان برخی «خطاهای علمی» صورت گرفته در تعدادی از مقالات منتشر شده توسط پژوهشگران ایرانی پرداخته (۱) و مدعی شده بود که در مقاله‌ها، سرعت علمی، دستکاری در روند داوری یا نام نویسندگان انجام شده است. دیده‌بان علم ایران درباره جمع‌آوری تعدادی از این مقالات، در اول نوامبر سال ۲۰۱۵ اطلاع‌رسانی نمود. اخبار مربوط به آن به سرعت پخش شد و مورد نقد و ارزیابی قرار گرفت. درباره آنچه ذکر شد، شکی نیست که تخلف و رفتار غیر اخلاقی علاوه بر نادرستی و ناپسندی، موجب بی‌اعتمادی و از دست دادن اعتبار علمی و اجتماعی در جامعه می‌شود. حال اگر مصادیق بی‌اخلاقی گستره وسیعی (به طور مثال جهانی) یابد، تبعات منفی موضوع خیلی بیشتر خواهد شد. انتظار می‌رود که همه پژوهشگران به خصوص در جوامعی که نگاه ادیان توحیدی و به ویژه مکتب اسلام در آن جامعه هنجار است، بیشتر تابع قواعد اخلاقی، ارزش‌ها و آموزه‌های دینی باشند. این توقع، معقول و منطقی است.

همان‌گونه که پذیرش مشکل در هر شرایط، گام اول مواجهه صحیح با آن می‌باشد؛ با این حال، بزرگ‌نمایی و تبعیض در اشاعه و گسترده کردن نابه‌جای آن نیز ناعادلانه و غیر اخلاقی است. باید در نظر داشت که مصادیق این خطاها، پیش از این در جوامع مختلف بوده است، اکنون نیز می‌باشد و احتمالاً در آینده هم خواهد بود. منتهی برجسته کردن مشکلات برخی کشورها یا ملیت‌ها کارگشا نیست. علاوه بر این، وقتی هدف بهبود و اصلاح است، نباید تمرکز روی فرد پررنگ‌تر از تمرکز روی مشکل باشد.

از سوی دیگر، انسان‌ها به دلایل مختلفی ممکن است خطا کنند، اما انجام تخلف همیشه ناشی از تصمیم آگاهانه و قصد و عمد برای خارج شدن از مسیر صحیح و تقلب کردن نیست. در بعضی مواقع ناآگاهی از قوانین، آیین‌نامه‌ها یا حتی اعتماد بی‌جا، موجب تخلف یا خطایی می‌شود که ممکن است جبران‌ناپذیر باشد. گاهی هم سیاست‌ها، قوانین و سامانه‌های ناصحیح ارزیابی، موجب شکل‌گیری الگوی تولید علمی نامناسب و رقابت غیر اثربخش و ناصحیح می‌شود. برخی مواقع نیز فرایندهای ارزیابی و پاداش به گونه‌ای است که با فشار

ارجاع: رضایی آدریانی محسن. خطای علمی در انتشار آثار پژوهشی. مدیریت اطلاعات سلامت ۱۳۹۶؛ ۱۴ (۳): ۹۵

References

1. Callaway E. Publisher pulls 58 articles by Iranian scientists over authorship manipulation [Online]. [cited 2016 Nov 3]; Available from: URL: <https://www.nature.com/news/publisher-pulls-58-articles-by-iranian-scientists-over-authorship-manipulation-1.20916>
2. Mansouri R. Iran's science landscape in context. Science 2016; 354(6319): 1542-3.